

ΑΠΛΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ (Πανεπιστημιακές παραδόσεις)

(Σέ εβδομαδιαῖες συνέχειες)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Ἡ Παλαιά Διαθήκη, ὅπως εἶναι γνωστό, συνδέεται μέ τήν ἱστορία τοῦ Ἑβραϊκοῦ ἔθνους.

Πρέπει νά ξέρουμε ὅτι τό Ἑβραϊκό ἔθνος δέν εἶναι ἀρκετά ἀρχαῖο ἔθνος. Ἄν συγκρίνουμε τήν ἱστορία τοῦ ἔθνους αὐτοῦ μέ τίς ἱστορίες τοῦ Αἰγυπτιακοῦ ἢ τοῦ Βαβυλωνιακοῦ ἔθνους, θά βροῦμε ὅτι αὐτή εἶναι σχεδόν νέα. Ἡ ἱστορία τοῦ Ἑβραϊκοῦ ἔθνους δέν εἶναι ἀρχαιότερη ἀπό τόν 13ο αἰώνα π.Χ. Κανένα αὐθεντικό κείμενο τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους αὐτοῦ δέν εἶναι παλαιότερο ἀπό τόν 9ο αἰώνα π.Χ. Δέν ἔχουμε, λοιπόν, μέ βεβαιότητα καμμία ἀπόδειξη, πού νά ἐγγυᾶται ὅτι τό ἔθνος τῶν Ἑβραίων ἀνήκει στό ἀπώτατο παρελθόν. Τό παλαιότερο μνημεῖο, πού κάνει μνεία γιά τόν Ἰσραηλιτικό λαό ὡς ἔθνος – αὐτό τό ἔθνος εἶναι τό Ἑβραϊκό ἔθνος – εἶναι ἡ περίφημη στήλη τοῦ Φαραώ Merneptah (1223-1215 π.Χ.), ὅπου λέγεται γι' αὐτόν ὅτι ἐκστρατεύοντας στήν Παλαιστίνη ὑπέταξε πολλούς λαούς τῆς Συρίας καί μεταξύ αὐτῶν μνημονεύει καί τόν Ἰσραήλ. Ὁ καθηγητής Petrie, πού τό 1896 ἀνεκάλυψε τήν στήλη αὐτή, λέγει ὅτι «εἶναι ἡ ἀρχαιότερη βέβαιη νύξη γιά τήν ἱστορικότητα τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπό ἐξωβιβλική μαρτυρία».¹

¹ Ἡ στήλη αὐτή τοῦ Merneptah, ἐνός μονάρχου τῆς 19ης αἰγυπτιακῆς δυναστείας, διαδόχου τοῦ Ραμσή Β', μάς πληροφορεῖ, ὅτι μεταξύ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Συρίας πού ὑπέταξε αὐτός σέ κάποια ἐκστρατεία του στήν Παλαιστίνη ἦταν καί ὁ Ἰσραήλ, ὁ ὁποῖος φαίνεται ἐγκατεστημένος στήν Παλαιστίνη. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Merneptah ἐγίνε κατά τό 5ο ἔτος τῆς βασιλείας του. Τό σχετικό μέ τόν Ἰσραήλ χωρίο ἔχει ὡς ἐξῆς:

Ἡ Χαναάν λεηλατήθηκε κατά τόν χειρότερο τρόπο.

Ἰσραηλιτικές παραδόσεις

Ὅταν οἱ Ἰσραηλιῖτες συγκροτήθηκαν σέ ἔθνος βρίσκουμε νά κατέχουν μία σειρά ἀπό σπουδαῖες παραδόσεις, πού φτάνουν πίσω, μέχρι τήν δημιουργία τοῦ κόσμου. Μεταξύ τῶν ἐτῶν 900 καί 800 π.Χ. πιθανόν νά ὑπῆρχαν σέ γραπτή μορφή ἄλλες τόσες παραδόσεις, ὅσες ἔχουμε τώρα· καί μπορούμε μέ βεβαιότητα νά ποῦμε ὅτι οἱ παραδόσεις αὐτές προέρχονται ἀπό σεβαστή ἀρχαιότητα.²

Οἱ παραδόσεις συμφωνοῦν στό ὅτι ἡ ἀρχική κοιτίδα τῆς ἀνθρώπινης φυλῆς ἦταν κάπου κοντά στίς ὄχθες τῶν ποταμῶν Τίγρητος καί Εὐφράτου καί ὅτι οἱ Ἑβραῖοι ἦταν ἓνα παρακλάδι τοῦ ἔθνους πού ἔκανε τήν πρώτη του κατοικία στήν Βαβυλωνία. Σ' αὐτήν τήν χώρα, λοιπόν, τοποθετεῖται ἡ σκηνή τῶν πρώτων ἔντεκα κεφαλαίων τῆς Γένεσης.

Τό διπλό ρεῦμα τῆς ἐβραϊκῆς παράδοσης

Ἡ Ἀσκάλωνα αἰχμαλωτίστηκε, ἡ Γέζερ ἔπεσε, ἡ Γενοάμ ἀφανίστηκε,

ὁ Ὑσραήλ καταστράφηκε· δέν ἔχει πιά κανένα ἀπόγονο.

Ἡ Παλαιστίνη κατέστη χήρα...

Ἡ στήλη αὕτη ἀνακαλύφθηκε ἀπό τόν Petrie τό 1896 στίς Αἰγυπτιακές Θῆβες, βρίσκεται δέ στό Μουσεῖο τοῦ Καΐρου. Βλ. Ball, *Light from the East*, σ. 130. Β. Βέλλα, Ὁρησκειτικά Προσωπικότητες, τόμ Α' σ. 61.62.

² Τά πρῶτα ἔντεκα κεφάλαια τῆς Γένεσης εἶναι κυρίως παρμένα ἀπό τήν καλουμένη «Γιαχβική» διήγηση, ἔργο πού, ὅπως εἶναι φανερό, συνετέθη στό νότιο βασίλειο. Ἡ γιαχβική πηγὴ χρονολογεῖται μεταξύ τῶν ἐτῶν 850 ἕως 750 π.Χ., ἂν καί μερικοὶ διαίρουσιν τό ἔργο σέ J1 γύρω στά 850 π.Χ. καί J2 γύρω στό 650 π.Χ. Βλ. Driver, *Introduct. to the Literature of the Old Test.* κεφ. 1 σ. 7. Ἐπίσης βλ. ὑπόμνημά μας στήν Γένεση (ἔκδοση Ἀποστολικῆς Διακονίας, σελ. 344 ἐξ.) καί στοὺς Ἀριθμούς (ἔκδοση Ἀποστολικῆς Διακονίας, σελ. 254-255) καί εἰς τὰ Freedman D. N., "Pentateuch," *Interpreter's Dictionary of the Bible*, ed. G. A. Buttrick (Nashville: Abingdon, 1962) vol. 3, 711-727. North C. R., *Pentateuchal Criticism*, ed. H. H. Rowley, *The Old Testament and Modern Study*, Oxford 1951, 48-83. North M., *Überlieferungsgeschichtliche Studien*, vol. I, 1943. Τοῦ ἰδίου, *Überlieferungsgeschichte des Pentateuch*, 1948. Von Rad G., *Das formgeschichtliche Problem des Hexateuchs* (Beiträge zur Wissenschaft vom Alten und Neuen Testament 4. Stuttgart, 1938). Schmid H. H., *Der sogenannte Jahwist: Beobachtungen und Fragen zur Pentateuchforschung*, Zurich: Theologischer Verlag, 1976. Παρά ταῦτα, ἡ ὑπαρξὴ παραδόσεων στήν Γένεση δέν ἐπιτρέπεται νά μᾶς κάνει νά μὴν βλέπουμε τήν ἐπικρατοῦσα ἐνότητα στό βιβλίον αὐτό.

Τά ἔντεκα πρῶτα κεφάλαια τῆς Γένεσης, πού εἶναι ἡ εἰσαγωγή τοῦ βιβλίου, εἶναι παλαιά. Παρά ὅμως τήν ἀρχαιότητά τους βρίσκουμε σ' αὐτά καί σχετικῶς νέα στοιχεῖα. Πῶς ἐξηγεῖται αὐτό; Ἐξηγεῖται μᾶλλον ὡς ἐξῆς: Ὅταν οἱ Ἰουδαῖοι, τό 586 π.Χ., ὁδηγήθηκαν αἰχμάλωτοι στήν Βαβυλώνα ἀπό τόν Ναβουχοδονόσορα, ἐπέστρεψαν στό λίκνο τῆς φυλῆς τους· ἐκεῖ οἱ λόγιοι ἄνδρες τους ἀναθεώρησαν τίς παραδόσεις τῶν προγόνων τους, πού αὐτοί κατεῖχαν ἀπό τήν παλαιά τους πατρίδα.³

Δέν πρέπει νά λησμονοῦμε ὅτι ὁ πολιτισμός τοῦ Ἰσραήλ καί ὅλης τῆς Παλαιστίνης ἦρθε ἀρχικά ἀπό τήν Βαβυλωνία· καί κατὰ συνέπεια, οἱ ἀντιλήψεις οἱ σχετικές μέ τήν προέλευση τοῦ κόσμου, τίς γεωγραφικές διαιρέσεις καί ἱστορίες τῶν ἐθνῶν προέρχονται ἀπ' αὐτή τήν χώρα.⁴

Τά πρῶτα δύο κεφάλαια τῆς Γένεσης μᾶς δίνουν ἕνα ὠραῖο παράδειγμα τοῦ τρόπου κατὰ τόν ὁποῖο συνδέθηκαν στήν Βίβλο μαζί τά παλαιότερα καί τά νεώτερα στοιχεῖα. Σ' αὐτά τά κεφάλαια διακρίνονται καθαρά δύο διηγήσεις γιά τήν δημιουργία, πολύ διαφορετικές ἢ μία ἀπό τήν ἄλλη στήν γλώσσα καί στήν σκέψη. Οἱ συγγραφεῖς τῶν διηγήσεων αὐτῶν γράφουν σέ διαφορετικά ἐπίπεδα καί θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι, ἐνῶ ὁ συγγραφέας τοῦ πρώτου κεφαλαίου παρουσιάζει τήν δημιουργία μέ σκέψη ὠρίμου ἀνθρώπου, ὁ

³ Ἔτσι ἐγινε ὁ «Ἱερατικός Κώδικας» (P) πού συντάχθηκε μετὰ τήν βαβυλωνία αἰχμαλωσία, γύρω στό 440 π.Χ. Τά τεμάχια πού ἀνήκουν σ' αὐτόν τόν Κώδικα ἐπανεμφανίζονται κατὰ διαστήματα στήν Πεντάτευχο καί τόν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. Ὁ Driver λέει: Ἄν τά τεμάχια αὐτά διαβαστοῦν συνεχῶς, ξέχωρα ἀπό τό ὑπόλοιπο τῆς διήγησης, θά βροῦμε νά σχηματίζουν σχεδόν ἕνα πλήρες ὅλον, τό ὁποῖο περιέχει μιᾶ συστηματική ἔκθεση περί τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἰσραήλ, πού μιλάει λεπτομερειακά γιά τοὺς διάφορους τελετουργικούς θεσμούς τῶν Ἑβραίων (Σάββατο, Περιτομή, Πάσχα, Θυσίες, Ἑορτές, γιά τήν Σκηνή κ.λπ.) καί πού ἐκθέτει ἀκριβῆ χρονολογικά καί στατιστικά στοιχεῖα. Ἐπειδὴ σ' αὐτά τά τεμάχια δεσπόζουν τά ἱερατικά ἐνδιαφέροντα, τό σύνολο πού ἀποτελοῦν καλεῖται «Ἱερατική διήγηση» καί σημειώνεται σύντομα μέ τό γράμμα «P». (The Book of Genesis, Introd. σ. IV). Περὶ τῆς «Ἱερατικῆς διήγησης» ἢ «Ἱερατικῆς Πηγῆς» βλ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΧΑΣΤΟΥΠΗ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑΝ ΔΙΑΘΗΚΗΝ, σ. 197 ἐξ., ὅπου καί βιβλιογραφία. Ἐπίσης βλ. ὑπόμνημά μας στήν Γένεση (ἔκδοση Ἀποστολικῆς Διακονίας, σελ. 347 ἐξ.).

⁴ Τό ὑπόμνημα The Jerome Biblical Commentary γράφει περί τῶν ἀρχικῶν κεφαλαίων τῆς Γένεσης: Ἐπειδὴ, λοιπόν, τό ἀφηγηματικό ὕλικό χρονολογεῖται πρὶν ἀπὸ τόν Ἰσραήλ, θά πρέπει νά προέρχεται καί ἔξω ἀπὸ τὸ Ἰσραήλ. Ὁ πιὸ πιθανὸς τόπος προελεύσεως μπορεῖ νά εἶναι ἡ βόρειος Μεσοποταμία, ἀπ' ὅπου προήλθαν οἱ πρόγονοι τοῦ Ἰσραήλ. Ἡ φιλολογικὴ σύγκριση τῶν διηγήσεων τῆς Γένεσης μέ παρόμοιες ἱστορίες τῆς Μεσοποταμίας στερεώνουν αὐτὴ τὴν ὑπόθεση, ἀλλὰ αὐτό δέν σημαίνει τὴν κατ' εὐθείαν ἐξάρτηση τοῦ Ἰσραήλ ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτρες γείτονες στό περιεχόμενο αὐτῶν τῶν κεφαλαίων, πού ἔχει ἐπηρεαστεῖ ριζικά ἀπὸ τὴν θεολογία τοῦ Ἰσραήλ. Ἄν καὶ τὸ πλαίσιο καὶ οἱ εἰκόνες εἶναι κοινὰ μέ τίς μὴ ἱσραηλτικὲς ἱστορίες, ὅμως εἶναι ἡ θεολογία πού δίνει τὸ πλήρες νόημα σ' αὐτὲς τίς ἱστορίες, καὶ ἡ θεολογία εἶναι ἡ μοναδικὴ τοῦ Ἰσραήλ.

συγγραφέας τοῦ κεφ. 2,4 ἐξ. παρουσιάζεται νά μιλάει γιά τήν δημιουργία μέ παιδική ἀπλότητα.

Πρώτη διήγηση τῆς δημιουργίας

Ἡ διήγηση περί τῆς δημιουργίας στήν ἀρχή τοῦ βιβλίου τῆς Γένεσης (1,1-2,3) προστέθηκε σέ μιά μεταγενέστερη σχετικά ἐποχή. Δέν μπορούμε νά ποῦμε πότε ἀκριβῶς ἔλαβε τήν σημερινή της μορφή, πάντως βλέπουμε ὅτι εἶναι ἔργο ἐνός ποιητοῦ. Ἡ κατασκευή τοῦ κεφαλαίου εἶναι τέτοια, ὥστε νά ἀναπτύσσει τήν ιδέα ὅτι ὅλα τά πράγματα ἦρθαν σέ ὕπαρξη μέ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Μέρα μέ τήν ἡμέρα, βῆμα πρὸς βῆμα προχωράει τό ἔργο τῆς δημιουργίας καί τήν διήγησή του ὁ ποιητής κατακλείει μέ τίς φράσεις: «Τελείωσε, λοιπόν, ἡ δημιουργία τοῦ οὐρανοῦ καί τῆς γῆς καί ὁλόκληρης τῆς στρατιᾶς τους. Τήν ἑβδομη μέρα ὁ Θεός τέλειωσε τό ἔργο του πού ἔκανε· καί ἀναπαύτηκε τήν ἑβδομη μέρα ἀπό ὅλα τά ἔργα πού ἔκανε» (Γεν. 2,1-2).⁵

⁵ Μέ πόση τάξη εἶναι γραμμένη ἡ πρώτη διήγηση περί δημιουργίας (Γέν. 1,1-2,3) φαίνεται καί ἀπό τήν κατά ζεύγη, ὡς πρὸς τήν ἐννοια, ἀναφορά τῶν δημιουργικῶν ἡμερῶν:

1η μέρα	Φωτός ἀπό τό σκότος
Διαίρεση	
2η μέρα	Νερῶν ἀπό νερά
3η μέρα	Ἡ ξηρά γῆ καί τά φυτά
Ἄψυχη φύση	
4η μέρα	Τά οὐράνια φωτεινά σώματα
5η μέρα	Πτηνά καί ἰχθύες
Ἐμψυχη φύση	
6η μέρα	Ζῶα τῆς ξηρᾶς καί ἄνθρωπος.

Ὁ H Woods στό ἄρθρο του *Hexateuch* στό Hastings' Dict. Bible, τόμ. II, σ. 364β φέρει σέ σαφή ἀντίθεση τίς δύο δηγήσεις περί δημιουργίας καί λέει: «Ἄς παρατηρήσουμε τήν λίαν ἀξιοσημείωτη διαφορά στόν ὅλο τόνο καί χαρακτήρα τῶν δύο διηγήσεων τῆς δημιουργίας. Γεν 1,1-2,4α καί 2,4β ἐξ. Ἡ πρώτη περιγράφει τήν δημιουργία ὅτι ἐγινε κατά μιά συστηματική τάξη, ὅτι ἐφθασε στό ἀποκορύφωμά της μέ τήν δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, πού δημιουργήθηκε ἄρσεν καί θῆλυ, ὅτι ὅλα ἐγιναν ἀπό τό μηδέν μέ τό πρόσταγμα “Γενηθήτω” τοῦ Παντοδυνάμου

Εἰδωλολατρικοί πίνακες περί τῆς δημιουργίας

Στά νεώτερα σχετικῶς χρόνια ἀνακαλύφθηκε μιά ἔκθεση περί τῆς δημιουργίας ὅμοια μέ αὐτή τοῦ πρώτου κεφαλαίου τῆς Γένεσης. Τόν 7ο αἰώνα π.Χ. ὁ βασιλιάς τῆς Ἀσσυρίας Ἀσσουρμπανιπάλ (Assur-bani-pal) δημιούργησε στήν Νινευή μία τεράστια βιβλιοθήκη ἀπό πήλινες πλάκες. Οἱ πλάκες αὐτές ἀνακαλύφθηκαν καί ἀποκρυπτογραφήθηκαν, κατέληξαν δέ στό συμπέρασμα καί ἀπό ἄλλες σχετικές ἀνακαλύψεις ὅτι τά πρωτότυπά τους φτάνουν τοῦλάχιστον περί τό 2200-1800 π.Χ. Οἱ πλάκες πού μιᾶνε γιά τήν δημιουργία εἶναι γεμάτες ἀπό πολυθεϊστικές ιδέες καί ἀντιτίθενται σ' αὐτό δυνατό μέ τόν καθαρό μονοθεϊσμό τοῦ κεφ. 1 τῆς Γένεσης. Συμβαίνει ὅμως ἡ διήγηση αὐτή τῆς Γένεσης περί τῆς δημιουργίας νά ἔχει μία πολύ μεγάλη ὁμοιότητα μέ τήν γλώσσα τῶν παραπάνω πινάκων, πού δέν μπορεῖ νά εἶναι τυχαία.⁶

Θεοῦ. Κατά τήν δεύτερη ὅμως διήγηση, ὅλα τά ἄλλα πράγματα τά ἀνήκοντα στήν γῆ (τά οὐράνια σώματα δέν μνημονεύονται) ἔγιναν μετά τήν δημιουργία τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, γιά νά ἀναπληρῶνουν τίς ἐλλείψεις του καί ἡ διήγηση τελειώνει μέ τήν δημιουργία τῆς γυναίκας». Περὶ ἀντιθέσεως τῶν δύο διηγήσεων περὶ δημιουργίας μιλάει καί ὁ Driver λέγοντας ὅτι ἡ πρώτη διήγηση φέρει σαφεῖς σημάδια σπουδῆς καί συστηματοποίησης, ἐνῶ ἡ δεύτερη φαίνεται αὐθόρμητη καί σχετικὰ ἀρχέγονη (Genesis, σ. 35).

⁶ Ὁ Ball, στό βιβλίο του *Light from the East* σ. 2, καθορίζει τήν ἀρχή τῶν πλακῶν περὶ τῆς δημιουργίας στήν 3η χιλιετηρίδα π.Χ. Ὁ Sayse ὅμως εἰς *Higher Criticism and Monuments* σ. 62, νομίζει ὅτι οἱ πλάκες αὐτές στήν παρούσα τους μορφή ἀνήκουν σέ μιά μετέπειτα ἐποχή. «Τό ἔργο», παρατηρεῖ, «ἀναπνέει τόσο τέλεια τόν ἀέρα μιᾶς μετέπειτα φιλοσοφίας, πού ἔχει περιορίσει τίς θεότητες τῆς ἀρχαιότερης πίστεως σέ ἀπλές ἀφηρημένες ἐννοίες καί φυσικές δυνάμεις, ὥστε πολὺ ἀμφιβάλλω ἂν θά πρέπει νά τό προσδιορίσω σέ μιά παλαιότερη ἐποχή ἢ στόν 7ο αἰώνα π.Χ.». Ὁ Gunkel στό ἔργο του *Schöpfung und Chaos* φρονεῖ ὀρθῶς ὅτι οἱ Ἑβραῖοι διηγῶντο προφορικά τήν διήγηση περὶ δημιουργίας πολὺ προτοῦ καταγραφεῖ στό κεφ. 1 τῆς Γένεσης. Στά κύρια σημεία ὑπάρχουν συνταυτίσεις μεταξύ τῆς βαβυλωνιακῆς καί ἐβραϊκῆς ιστορίας περὶ τῆς δημιουργίας: (1) Καί οἱ δύο ιστορίες τοποθετοῦν νερό καί σκοτάδι μόνο στήν ἀρχή τῶν πραγμάτων. (2) Καί οἱ δύο προσωποποιοῦν τό χάος μέ τό ἴδιο ὄνομα Tehom = Tiamat. (3) Καί στίς δύο ιστορίες ἡ ἐμφάνιση τοῦ φωτός εἶναι ἡ ἀρχή μιᾶς νέας τάξης. (4) Καί στίς δύο ἡ δημιουργία τοῦ οὐρανοῦ πραγματοποιεῖται μέ τήν διαίρεση τῶν ὑδάτων, τοῦ πρωταρχικοῦ κατακλυσμοῦ, στά ὕδατα πού εἶναι ἐπάνω καί στά ὕδατα πού εἶναι κάτω ἀπό τό στερέωμα. (5) Οἱ ἑξὶ δημιουργικές πράξεις εἶναι ἴδιες καί σχεδόν στήν ἴδια τάξη. Ὁ Driver, Genesis σ. 27, λέει: «Οἱ ἐπιγραφές πού διατηρήθηκαν σ' αὐτές τίς πλάκες... σχηματίζουν πραγματικά ἕνα εἶδος ἐπικοῦ ποιήματος καί στό ὁποῖο διακηρύσσεται πῶς, μετά ἀπό ἕναν δυνατό ἀγῶνα, κατεβλήθησαν οἱ δυνάμεις τοῦ χάους καί τοῦ σκότους καί δημιουργήθηκε ὁ κόσμος τοῦ φωτός καί τῆς τάξης».

Γιά τόν ἀγῶνα μεταξύ τοῦ Γιαχβέ καί Tehom, Leviathan καί Rahab, πού προσωποποιοῦν τίς δυνάμεις τοῦ Χάους, βλ. Oesterley, *The Evolution of the Messianic Idea* καί Zimmern, *Babylonian and Hebrew Genesis*. Ἐπίσης

Δεύτερη, ἡ καὶ ἀρχαιότερη διήγηση τῆς δημιουργίας

Ἄν ἡ πρώτη διήγηση περὶ τῆς δημιουργίας στό βιβλίο τῆς Γένεσης εἶναι θαυμαστή γιὰ τὰ στοιχεῖα πού μᾶς καταθέτει, τήν τάξη καί τό ὕφος τῆς διήγησης, ἡ δεύτερη διήγηση (πού θεωρεῖται καί ἀρχαιότερη ἀπό τήν πρώτη) δέν εἶναι λιγώτερο ἄξια. Γιά τήν διήγησή μας αὕτη κάνει ἐντύπωση, ὅτι, ἐνῶ σ' αὐτήν ἔχουμε μιὰ παιδική ἀπλότητα τῶν σκέψεων τοῦ συγγραφέως της γύρω ἀπό τήν προέλευση τοῦ κόσμου, ὅμως ἔχουμε συγχρόνως καί σ' αὐτήν καί μιὰ βαθειά ἰδέα γιά τήν σχέση τοῦ Θεοῦ καί τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ συγγραφέας τῆς περικοπῆς Γεν. 2,4 ἐξ. περιγράφει τήν γῆ σάν στερεή καί ξηρή, γιατί δέν εἶχε πέσει ἀκόμη καμμιὰ βροχή καί δέν ὑπῆρχε κανένας νά τήν καλλιεργήσει. Ἔτσι, πρῶτα ἀνέβηκε ἀπό τήν γῆ ἕνας ἀτμός καί τήν πότιζε· ἔπειτα δημιουργήθηκε ὁ ἄνθρωπος ἀπό τό χῶμα της γῆς καί φυτεύθηκε ἕνας παράδεισος στήν Ἑδέμ γιά κατοικία του. Ἀπό αὐτό τό γοητευτικό μέρος ἐβγαίνει ἕνα μεγάλο ποτάμι, ἀπό τό ὁποῖο προέρχονταν τὰ τέσσερα μεγάλα ποτάμια τοῦ κόσμου. Στόν παράδεισο τῆς Ἑδέμ βρισκόταν τό δέντρο τῆς γνώσης τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ καί τό δέντρο τῆς ζωῆς. Ὁ ἄνθρωπος ἦταν μόνος, γιατί τὰ ζῶα δέν μπορούσαν, δέν ἦταν κατάλληλα νά εἶναι βοηθοί του ὅμοιοι μέ αὐτόν. Ἔτσι

βλ. G. F. Hasel, "The Significance of the Cosmology in Gen 1 in Relation to Ancient Near Eastern Parallels," *Andrews University Seminary Studies* 10 (1972) 1-20. Τοῦ ἰδίου, "The Polemic Nature of the Genesis Cosmology," *Evangelical Quarterly* 46 (1974) 81-102. J. O'Brien and W. Major, *In the Beginning: Creation Myths from Ancient Mesopotamia, Israel and Greece*, Chico: Scholars Press, 1982. Rapaport I., *The Babylonian Poem "Enuma Elish" and Genesis Chapter One*, Melbourne, 1979. Βλ. καί βιβλιογραφία στήν εἰσαγωγή τοῦ ὑπομνήματος στήν Γένεση τοῦ J. G. Wenham, εἰς *Word Biblical Commentary*.

Ἡ ἀνωτερότητα τῆς ἐβραϊκῆς διήγησης περὶ δημιουργίας κεῖται (1) στήν ἀπουσία τῶν μυθολογικῶν λεπτομερειῶν· (2) στόν τονισμό ὅτι ὁ Θεός ὑπῆρχε πρὶν ἀπό ὅλα τὰ πράγματα καί δέν ἦρθε σέ ὕπαρξη (ὅπως οἱ θεοὶ τοῦ βαβυλωνιακοῦ μύθου) γιά νά δώσει τάξη καί ἀρμονία στήν ὕλη καί (3) στήν σαφῆ ἐννοια ὅτι ὁ Θεός εἶναι πάνω ἀπό ὅλα καί διάφορος ἀπό τὰ δημιουργηθέντα πράγματα.

ὁ Θεός ἐπέβαλε στὸν ἄνθρωπο ἓνα βαθύ ὕπνο καὶ ἔγινε ἡ γυναίκα ἀπὸ τὸ πλευρό του. Τό φίδι, τὸ πιό πανοῦργο ἀπὸ ὅλα τὰ ζῶα, ἔπεισε τὴν γυναίκα νὰ φάει ἀπὸ τὸ ἀπαγορευμένο δέντρο τῆς γνώσης τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἐπειτα αὐτὴ ἔπεισε καὶ τὸν ἄνδρα τῆς νὰ φάει καὶ ἔτσι διώχθηκαν καὶ οἱ δύο ἀπὸ τὸν παράδεισο τῆς Ἑδέμ, γιὰ νὰ καλλιεργοῦν τὴν γῆ, ἡ ὁποία γιὰ τὴν πτώση τους ἔλαβε κατάρρα. Δὲν στερήθηκε ὅμως ὁ ἄνθρωπος κάθε ἐλπίδα σωτηρίας· γιατί τοῦ δόθηκε μία διαβεβαίωση ὅτι τὸ σπέρμα τῆς γυναίκας θὰ συντρίψει τὸ κεφάλι τοῦ φιδιοῦ.

Σέ ὅλη αὐτὴ τὴν διήγηση ὁ Δημιουργὸς ὅλων καλεῖται «Γιαχβέ-Ἐλωχίμ», ἐνῶ στὸ πρῶτο κεφάλαιο ὁ Θεὸς καλεῖται μόνο «Ἐλωχίμ». Αὐτό μᾶς βοηθεῖ στὸ νὰ διακρίνουμε τίς δύο διηγήσεις καὶ αὐτὴ πάλι ἡ ἐναλλαγή τῶν θείων ὀνομάτων δίνει ἐπιχείρημα στὴν θεωρία ὅτι τὸ βιβλίο τῆς Γένεσης εἶναι συνθετικό ἔργο.⁷

Τὸ 1882 ἀνακαλύφθηκε ἓνας μικρὸς πίνακας ἀπὸ πηλό (terra-cotta) γραμμένος στὴν σουμερικὴ γλῶσσα, τὴν πρώτη γλῶσσα τῆς Sumer (Shinar) ἢ τῆς Νότιας Βαβυλωνίας, μέ μιὰ μετάφραση στὴν σημιτικὴ βαβυλωνιακὴ γλῶσσα. Ὁ πίνακας αὐτός περιέχει ἓνα μικρὸ ὕμνο γραμμένο πιθανόν γιὰ λειτουργικὴ χρῆση· οἱ λέξεις τοῦ ὕμνου αὐτοῦ μᾶς

⁷ Ἡ χρῆση τῶν θείων ὀνομάτων στὴν Γένεση ἔδωσε τὴν ἑνδειξὴ σ' ἓνα Γάλλο ἱατρό, τὸν Astruc γιὰ τὴν θεωρίαν τῶν πηγῶν. Οἱ ἀπόψεις του καταγράφηκαν στὴν ἐργασία του, *Conjectures sur les memoires originaux, dont il paroît que Moïse s' est servi pour composer le livre de la Genèse*, Brussels, 1753. Bennett, Biblical Introduction, σ. 20.

Ἡ προφορά «Γιεχωβά» (Jehovah) δὲν ἐχρησιμοποιεῖτο γιὰ νὰ σημάνει τὸ θεῖο ὄνομα μέχρι τὸ 1520 π.Χ. Πιθανῶς τὸ ὄνομα προφερόταν «Γιαχβέ» (Jahveh). Τὸ τετραγράμματο JHWH.

Ἀνακαλύφθηκε ὅτι ἡ χρῆση τοῦ ὀνόματος χρονολογεῖται ἀπὸ τὴν περίοδο τοῦ Hammurabi (περίπου 2600 π.Χ.). Δὲν εἶναι βέβαιο ὅμως ὅτι τὸ θεῖο ὄνομα ἦταν γνωστὸ στοὺς Βαβυλωνίους.

Στὴν Γέν. 2,4 ἐξ. βρίσκουμε ἓνα συνδυασμὸ τῶν δύο ὀνομάτων «Γιαχβέ-Ἐλωχίμ», πού δὲν βρίσκεται ἀλλοῦ στὴν Πεντάτευχο, παρὰ μόνο εἰς Ἑξ. 9,30. Ὁ συνδυασμός αὐτός τῶν δύο ὀνομάτων ὀφείλεται πιθανόν στὸν τελευταῖο ἐκδότη.

ὑπενθυμίζουν ἐκφράσεις τῆς δεύτερης βιβλικῆς διήγησης περί τῆς δημιουργίας.⁸

Σχεδόν ὅλες οἱ παραδόσεις γιά τόν πρωτόγονο κόσμον πού διατηρήθηκαν στούς Ἑβραίους ἔχουν τίς ὁμοιές τους στήν ἀρχαία Βαβυλωνία. Ἐτσι ὁ κήπος τῆς Ἑδέμ παριστάνεται στούς Σουμερίους μέ τήν λέξη *edin*, ἡ πεδιάδα. Τό δέντρο τῆς ζωῆς ὑπενθυμίζεται ἀπό τό ἱερό δέντρο κοντά στήν Eridu, τήν πιό ἀρχαία πόλη μέ τόν πιό ἀρχαῖο ναό σ' αὐτό τό μέρος τοῦ κόσμου. Τά δέντρα ἀπεικονίζονται νά φρουροῦνται ἀπό πτερωτά ζῶα, ὅπως εἶναι τά Χερουβίμ τῆς Γραφῆς, τά ὁποῖα «φύλατταν τόν δρόμο τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς» (Γεν. 3,24). Ἐχει ἀνακαλυφθεῖ ἓνας ὕμνος, ὁ ὁποῖος, ἂν μεταφράζεται σωστά, ἀναφέρεται στήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου, λόγω τῆς βρώσεως τοῦ ἀπαγορευμένου καρποῦ. Ἐπίσης, μπορούμε νά διακρίνουμε ὑπαινιγμούς γιά τήν γυναῖκα ὅτι ἔγινε ἀπό τήν πλευρά τοῦ ἀνδρα. Ἀλλά, καί ἂν θεωρήσουμε ὡς ἀβέβαιες μερικές ὑποτιθέμενες ταυτίσεις, ὑπάρχουν ἄλλες πολλές ὁμοιότητες τῶν παραδόσεων τῆς ἀρχαίας Βαβυλωνίας μέ τά γραφόμενα στά πρῶτα τρία κεφάλαια τῆς Γένεσης καί δέν μπορεί νά εἶναι τυχαῖες οἱ ταυτίσεις αὐτές.⁹

⁸ Ὁ πίνακας αὐτός ἀνακαλύφθηκε ἀπό τόν Rassan εἰς Sippara καί ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον ἀναφέρει τήν ἀνέγερση τῶν ἱερῶν πόλεων καί τῶν ναῶν τους. Ἡ δεύτερη γραμμὴ τοῦ πίνακα μᾶς ὑπενθυμίζει τὸν στίχ. Γεν. 2,5. «Κανένα καλάμι δέν εἶχε βγεῖ, κανένα δέντρο δέν εἶχε δημιουργηθεῖ». Σέ ἄλλα ἐδάφια τοῦ ὕμνου ὑπάρχει ἡχώ τοῦ κεφ. 1 τῆς Γένεσης. Βλ. Ball, *Light from the East*, σ. 18.

⁹ Τά ἱερά δέντρα εἶναι συνήθη στήν βαβυλωνιακὴ λογοτεχνία. Τό φίδι εἶναι σύμβολο τοῦ κακοῦ. Ἡ τρίτη πλάκα γιά τήν δημιουργία περιέχει μιὰ περικοπὴ σχετικὴ μέ τήν ἁμαρτία τῆς βρώσεως τοῦ ἀπαγορευμένου καρποῦ. Ὑπάρχει ἐπίσης ἓνα λόγιο κατὰ τῶν δαιμόνων, γιά τοὺς ὁποῖους λέγεται ὅτι «πῆραν τήν γυναῖκα ἀπὸ τόν μηρό τοῦ ἀνδρα». Αὐτό τό λόγιο ἔχει ἐξηγηθεῖ, ὅτι, «τόση εἶναι ἡ δύναμη τῶν δαιμόνων, ὥστε αὐτοὶ μπορεῖ νά δελεάσουν καί νά ἀποσπάσουν τήν γυναῖκα ἀπὸ τήν πλευρά τοῦ συζύγου της». Ὑπάρχουν μέν συνταυτίσεις τῶν παλαιῶν βαβυλωνιακῶν παραδόσεων μέ τίς διηγήσεις τῆς Βίβλου γιά τόν ἀρχέγονο κόσμον, ἀλλά χρειάζεται προσοχή, γιατί οἱ ἐρμηνεῖες εἶναι διαφορετικέες. Βλ. Sayce, *Higher Criticism and the Monuments*, σ. 101. Hastings' *Dict. of Bible, Arts. Eve and Fall*. καί λοιπὴ βιβλιογραφία παραπομπῆς 6.

Σχετικὰ μέ τίς πολυάριθμες προσπάθειες γιά τήν τοποθέτηση τοῦ Παραδείσου ἢ τίς προσπάθειες γιά νά δειχθεῖ ὅτι ἡ βιβλικὴ ιδέα γιά τόν κήπο τῆς Ἑδέμ καί τήν πτώση προσαρμόζεται μέ τίς βαβυλωνιακές διηγήσεις γιά τόν Παράδεισο, ὅπως τό βλέπουμε στήν ἐργασία τοῦ Frederic Delitzsch *Wo lag das Paradies?*, ὁ Dillmann (*Genesis*, σ. 110) παρατηρεῖ: «Κάθε ἀκριβὲς ἀντίστοιχο πρὸς τόν βιβλικὸ παράδεισο δέν εἶναι, μέχρι αὐτὸν τόν χρόνον, ἀποδείξιμο μεταξὺ κανενὸς ἄλλου λαοῦ». Ὡς πρὸς τήν πολυσυζητημένη σφραγίδα – βαβυλωνιακὸ κύλινδρον, κατὰ τὸν ὁποῖο δύο καλὰ ἐνδεδυμένες μορφές, ἡ μιὰ μέ δύο κέρατα στό κεφάλι, ἡ δὲ ἄλλη μέ ἓνα φίδι στεκόμενο

ἀκριβῶς πίσω ἀπὸ αὐτὴ, καθήμενες καὶ οἱ δύο ἔναντι τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς, ἐνῶ κάθε μιά ξαπλώνει τὸ χέρι τῆς σ' αὐτό, φαίνεται νὰ σχετίζεται μέ τὴν ἱστορία τῆς πτώσης, ἔχει ὅμως καὶ τὴν φαντασία τῶν δημιουργῶν τῆς.